

Kuva 1.

HAPPY END

**Erään puutarhurin ajatuksia kitschistä ja hautausmaaesineistön merkityksistä
kuoleman kohtaamisen rituaaleissa**

Sanna Kinni

TKO

2009

Kuva 2.

”Kaikki kitsch on ilmeisen akateemista, ja kaikki ilmeisen akateeminen on kitschiä”

Clement Greenberg

”Loppuen lopuksi kaikki menee hyvin.”

Tapani Lundgren

Sisällysluettelo

Johdanto	4
1. Hautausmaaesineiden estetiikasta	6
2. Rituaali	9
3. Kitschistä	11
4. Esineet ja materiaalit	13
4.1. Kitschesineen valitseminen hautausmaalle, eli kuinka katson kuvan läpi	17
4.2. Ritualistiset merkitykset, kitsch ja kuoleman kohtaaminen	19
Loppupäätelmät	23
Kirjallisuusluettelo	24
Kuvaluettelo	24

Kuva 3.

Johdanto

Opiskeluani on katkonut kolmen vuoden ajan kausityö Hietaniemen hautausmaan puutarhatyössä. Kalmiston muurien sisäpuolella kahdeksana kuukautena vuodessa, aamu seitsemästä puoli neljään iltapäivällä näiden kolmen vuoden aikana on mehustunut ajatus tästä tutkielmasta, jossa haluan avata ympäristön yhdestä alueesta taidekasvatusnäkemystäni koskettavan pienen ja tärkeän osan, poissaolon tai tarkemmin kuoleman kohtaamisen.

Näytän tutkielmassani kuvia omaisten haudoille tuomista esineistä, jotka ovat hätkähdyttäneet minua, saaneet minut hymyilemään tai jopa nauramaan. Nauramiseni ei suinkaan ole pilkallista, vaan hörähtelen myötämielisesti näille esineille, joiden merkitykset ensisilmäyksellä näyttäisivät olevan ristiriidassa arvokkaan kuoleman ja poissaolevan muiston ylläpitämisen kanssa. Tarkemmin katsottuna kyseessä näyttäisi oleva kitschin hyökkäys keskelle hautausmaata. Mistä on siis kyse? Avaan esineiden merkityksiä, niissä käytettyjen materiaalien ja

esineiden esittämien hahmojen kuvallista historiaa kartoittaen. Mitä ovat nämä esineet? Aseita, joita kantaen omainen kohtaa suurimman poissaolon? Ovatko ne kenties suojakilpi ajan kulumista, vanhenemista ja lopulta omaa mätänemistä vastaan, jotain ritualistisesti käytettävää länsimaisen nykyihmisen maailman- ja kuolemankohtaamisen käytännöissä?

Teen kvalitatiivista tutkimusta, jonka tarkoituksena on avata kuoleman kohtaamisen visuaalisia ja ritualistisia merkityksiä lukijalle. Tutkielmani käsittelee estetiikkaa ja aluetta, jossa esteettinen syntyy Hietaniemen hautausmaan Vanhalla puolella ja siihen kuuluvilla kahdella Uuden puolen alakorttelilla. Aineistoani ovat kuvien, keskustelun ja omien pohdintojeni lisäksi estetiikkaa, hautausmaakulttuuria, taidehistoriaa ja rituaalisuutta koskeva kirjallisuus. Tulkitseen aineistoa Mary Douglasin rituaali- ja Tomas Kulkan kitsch-teorioiden avulla.

Harkitsin omaisten haastattelua osaksi tutkielmaani, mutta viimeisen kolmen kuukauden työskentelyn aikana en tavannut yhtään näistä mielenkiintoisia esineitä paikalle tuoneista omaisista. Keskusteltuani työnjohtajani kanssa mahdollisesta omaisten jäljittämisestä ja haastatteluista, törmäsin hautausmaaetikettiin.

Henkilötietojen luovuttaminen muuhun kuin hautausmaan sisäisten asioiden hoitoon on mahdotonta; kyse on intimitteettisuojusta. Kuolema on edelleen arkaluontoinen ja henkilökohtainen asia.

Rakennan tutkielmani sen aineiston ja tiedon ympärille, mikä on merkityksellistä kitschiä ja hautausmaaesineisiin liittyvää rituaalista toimintaa tutkittaessa. Puheeni on taidekasvattajan suusta kuultu näkökulma, kuinka hautausmaan voi nähdä taidekontekstissa, tilana jossa kuvalla ja estetiikalla on omat merkityksensä.

Kuva 4.

1. Hautausmaaesineiden estetiikasta

Valokuvaaja ja kirjailija Juhani Seppovaara toteaa kuolleiden kaupungin, persoonallisen luonteensa kadottaneine kivineen olevan elävien peilikuva. Hän harmittelee häviäviä palmunoksia, ruusuja, laakeripuun oksia ja muita vanhoja kristinuskon symboleja. Hänen mukaan ”niukat tekstit yksitoikkosisissa muistomerkeissä tekevät uusista sukupolvista mykkiä. Kuolema on yritetty eri tavoin torjua, mikä on tehnyt siitä entistä pelottavamman.”¹

Nähdäkseni kalmiston katveesta ei suinkaan ole kadonnut esineistö, vaan pikemminkin sitä on tullut lisää; se on uusiutunut. Hautausmaakulttuuri muuttuu ”elävienkulttuurin” mukana. Sen materiaalit ja kuvamaailma saavat uusia muotoja elävienkulttuurin muuttuessa, globalisoituessa; sen kuvamaailman ja tavaran määrän kasvaessa. Työnjohtaja mainitsi keskustellessamme, ettei hänen lapsuudessaan 50-

¹ Seppovaara 2002, 57.

luvulla ollut tapana tuoda haudalle esineitä. Kynttilöiden käyttö hautausmailla yleistyi toisen maailmansodan jälkeen, kun tapa siirtyi Keski-Euroopasta Pohjoismaihin. Ensimmäisiä kanervia työnjohtajani ihmetteli Hietaniemessä 70-luvun lopulla.

Ovatko palmunoksat mahdollisesti tehneet tilaa kipsisille hedelmäasetelmaveistoksille ja oikeiden ruusujen sijaan ikipunaiset muovikukat kukkivat kesät talvet, styroksisten tiimarilintujen suorittaessa sulkasatoa sadettimien luomien sateenkaarten alla? Haudalla vierailuun liittyvät tavat, rituaalit ovat pysyneet sinänsä samana, mutta ajankohtaiset tapahtumat, arvot ja mieltymykset sanelevat sen, mitä esineitä paikalle tuodaan. Toisin sanoen rituaalin merkitys säilyy, mutta esineiden sisältö kertoo aikansa kuvamaailmasta. Kyseessä on siis kulttuurinen ilmiö, ei yksilöllinen.

Kuoleman kohtaaminen on saanut uuden tyylin, joka tulvii siitä kuvamaailmasta, jonka keskellä olemme. Mainosten, lehtien ja muiden tiedotusvälineiden tursottama kuvavyöry vaikuttaa siis myös hautausmaan esineistöön. Hautausmaalla aiemmin vallinneen kristillisen symboliikan ja kuvakulttuurin rinnalle ovat astuneet kitschiset tiimarikukat ja posliinieläimet. Matkustamisen tullessa yhä suuremmalle väestön osalle mahdolliseksi, ihastumiset toisiin kuvakulttuureihin ja niiden tuominen kotimaahan on vaikuttanut osaltaan myös muutoksiin hautausmaan esineistössä.

Tarkoitukseni ei ole asettaa menneiden vuosien esineitä ja tulokkaita vastakkain, ikäänkuin kristillisen symboliikan esineillä ei olisi kitsch-ulottuvuutta tai tiimari-esineillä kristillistä. Uskallan väittää, että näiden esineiden käyttäminen hautaesineenä perustuu niihin liittyvään myönteiseen tunnelataukseen. Esineet valitaan niiden positiivisia tunteita synnyttävän ominaisuuden vuoksi rituaalin osaksi. Esimerkiksi Thomas Kulkan mukaan ”kitschin miellyttävyyttä ei aiheuta sen esteettinen laatu vaan sen emotionaalinen itsepiintaisuus”². Hän toteaa myös kitschin miellyttävyyden perustuvan: ”...sen helposti tunnistettavan aiheen tunnelataukseen, aiheen johon suhtaudumme positiivisesti”³.

² Kulka 1997, 37

³ mt. 37

Näiden esineiden käyttö haudalla käymiseen liittyvän rituaalin osana näyttää vaativan esineiltä jotain muuta kuin ”hyvän taiteen” esteettisyyttä. Niiden esteettisyys näyttää liittyvän nimenomaan aiheen tunnelataukseen ja sen synnyttämiin myönteisiin tunteisiin. Tämä havaitsemani seikka on saanut kantapäihini kasvamaan siivet ja lepattamaan kitschin suuntaan, johon perehdyn seuraavassa luvussa syvemmin.

Konteksti määrää kitsch-esineen merkityksen. Esitän hautausmaaesineistön kitsch-ilmion osana; määriteltävänä kitschin kautta, joka luo oman suljetun järjestelmänsä taiteen järjestelmän sisään. Nähdäkseni hautausmaakontekstissa ja kuoleman kohtaamisen rituaaleissa esineiden kitsch-luonne korostuu, kuten myös aistisuuden. Sen kuinka estetiikassa (alun perin aistisuus, kreikaksi aesthesis) on kyse ”... ihmisen konkreettisesta kehollisesta suhteesta maailmansa kanssa, jossa aistisuus on maailman ihmiseen tunkeutumisen kohta.”⁴ Hautausmaaestetiikassa on kitsch-esineitä tarkasteltaessa kyse siitä kuinka voimakkaan tunnelatauksen esine saa aikaan omaisessa. Konkreettinen kehollinen suhde maailman kanssa toteutuu haudalla käytävässä rituaalissa. Antropologi Mary Douglas väittää, että rituaaleissa ilmaistaan sosiaalisten suhteiden rakennetta käyttämällä ruumista symbolisena välineenä⁵.

Varton mukaan:

”Estetiikan erityiskäsite, varsinkin länsimaissa, on kauneuden käsite. Kauneus ei niinkään tarkoita kaunista(yksittäisesinettä) vaan yleiskäsitteen etsimistä, jonka pitäisi paljastaa meille kokoavasti aistisen vaikutus: me etsimme suhteessamme maailmaan kohtaa, jossa tunnistamme maailman kauneuden, sen eheyden, jonka aina oletamme sekä lähtökohdaksi että päämääräksi.”⁶

Näenkin kuoleman kohtaamisen rituaalin, jossa ihminen tuo kitsch-esineen haudalle, tapahtumana, jossa hän jäsentää kuoleman ”valtioruumiille” aiheuttamaa muutosta sosiaalisten suhteiden rakenteessa oman kehonsa kautta. Esineen valintaan vaikuttaa se, kuinka siihen kiteytyy omaisen tunnelataus. Douglasin nimeämän ”valtioruumiin” työstäminen tapahtuu voimakkaan tunteen läpikäymisellä esinettä haudalle laskettaessa, konkreettisen kehon tapahtuman kautta. Väitän että esimerkiksi

⁴ Varto 2001, 13

⁵ Douglas 1966, 199

⁶ Varto, 2001, 13

itkeminen, hautapetin hoitaminen, kiven peseminen tai keskustelu kuolleelle ovat rituaalissa käytettäviä kehon tapahtumia, joissa omainen erittää kehostaan ulos hikenä ja kyyneleinä kuoleman aiheuttaman ahdistuksen. Samalla hän hyväksyy tällä rituaalilla ”valtioruumiin” ts. yhteisön tavan eristää kuolema ja lihan hajoaminen elävien kaupungin ulkopuolelle ja maan alle, katseen ulottumattomiin.

Esinettä käytetään manipuloimaan keho voimakkaaseen tunnetilaan, jonka purkautumisen kautta omainen työstää kuoleman aiheuttamaa repeämää sosiaalisissa suhteissaan.⁷ Rituaali on siis pyrkimistä kohti eheyttä, yhteisössä sekä omassa maailmasuhteessa aistien. Se on pyrkimistä kohti kauneutta, aistisen paljastumista.

Selvitän siis kitscin näkökulmasta mitä hautausmaaesineiden estetiikka on ja miten se palvelee rituaalia. Ennen sitä esittelen lukijalle rituaalin käsitteen ja kerron miksi valitsemiani esineet ovat kitschiä.

2. Rituaali

Puran hieman auki, miksi haluan tarkastella kitschisten hautausmaaesineiden merkityksiä nimenomaan rituaalien kautta. Pohdin esineiden merkityksiä niiden kitsch-ulottuvuuden kautta ja kuinka omainen käyttää sitä, yrittäessään lähestyä kuoleman yhteisössään ja sosiaalisessa rakenteessaan aiheuttamaa epäjärjestystä. Nähdäkseni kyse on elämänvaiheen muutokseen liittyvästä käytännöstä, joka liittyy antropologiseen diskurssiin. Antropologiassa riitti ja rituaali termejä käytetään usein toistensa vastineina.⁸

Oletan, että kuoleman kohtaaminen kitsch-esineen avulla pakottaa omaisen jäsentämään kuoleman esille nostaman epäjärjestyksen jollain tavalla osaksi elämää. Mary Douglas muistuttaa, että:

⁷ Douglas 1966, 156

⁸ Termien eron määrittely on epäolennaista tutkielmani sisällön kannalta. Mary Douglas puhuu rituaalista jakamatta termiä rituaaliin ja riittiin. Selkeyden vuoksi pitäydyn tutkielmassani rituaali termissä. Yleensä riitti on määritelty rituaalin toiminnalliseksi osaksi (esim. Pyysiäinen 2006, 99).

”Ruumis on malli, joka voi edustaa mitä tahansa rajattua järjestelmää...
Voimme tulkita rituaaleja, joihin liittyy eritteitä, rintamaitoa, sylkeä ja muita vastaavia aineksia ainoastaan, jos olemme valmiit tarkastelemaan ruumista yhteiskunnan symbolina ja näkemään sosiaalsiin rakenteisiin liittyviä voimia ja vaaroja pienoiskoossa ihmisruumiissa.”

Rituaali toimii myös kuoleman kehystäjänä, jotta ajatus kuoleman hajottavasta vaikutuksesta muotoutuisi käsitettäväksi ja hyväksyttäväksi kokemukseksi, kategorisoiduksi elementiksi. Yhteisö tai yhteiskunta rakentuu erilaisista kategorioista, kaavoista, jotka pyrkivät eristämään niiden järjestystä uhkaavan kuoleman. Rituaalin tavoitteena on ylläpitää järjestystä yhteisössä. Kehon kautta tehtävän rituaalin, hien ja kyynelten erittämisen myötä vahvistuu myös yhteisön eli valtioruumiin pysyvyys. Kuolema on työnnetty epäjärjestykselle kuuluvaan laatikkoonsa eli hautausmaalle. Douglasin mukaan:

”Èmile Durkheim on esittänyt rituaalien tähtäävään kokemusten luomiseen ja säätelyyn. Hän oli etupäässä kiinnostunut siitä, kuinka uskonnolliset rituaalit ilmentävät ihmisille itselleen heidän sosiaalista minuuttaan ja näin luovat sosiaalisen yhteisön. Durkheimin mukaan uskonnolliset ilmiöt järjestyvät luontojaan kahdeksi kategoriaksi: uskomuksiksi ja riiteiksi. Uskomukset ovat mielipiteitä ja koostuvat representaatiosta ja riitit ovat määrättyjä toimintamuotoja. Näiden ero on kuin ajatuksen ja teon. Riitit ovat erotettavissa muista inhimillisistä tavoista vain kohteensa erityisluonteen perusteella. Rituaalisilla kielloilla hahmotetaan kosmista kokonaiskuvaa ja ihanteellista yhteisöllistä järjestystä.” (Douglas 1966, 120)

Jotta kitsch-esineen merkitys rituaalissa selkenee, tarkastelen seuraavissa luvuissa kitschiä ja kuvaamiani esineitä. Palaan sen jälkeen rituaalin ja kitsch-esineen suhteeseen.

Kuva 5.

3. Kitschistä

”Kitsch esittää aiheita, joita pidetään yleisesti kauniina tai joissa on voimakas tunnelataus.”⁹

”Kitschin esittämän aiheen tulee olla välittömästi tunnistettava. Tätä ehtoa voidaan pitää myös kitschin välttämättömänä ehtona, sillä kaikenlainen hankaluus sen aiheen tunnistamisessa murtaa sen kitschluonteen.”¹⁰

”Kitsch ei oleellisesti rikastuta esittävään aiheeseen liittyviä assosoaatioita.”¹¹

Kuvaamani esineistön mm. enkelit, shampanjapullot ja hassun hauskat omenahahmot ja kipsihedelmäasetelma täyttävät selkeästi tuotantotavoiltaan ja esteettisiltä ominaisuuksiltaan kitschin piirteet ja Kulkan määritelmän, mitä kuvallinen kitsch on.

Kitschin historiasta on monia näkemyksiä. Se on yhdistetty romantiikan pikkusiskoksi tai teollisen aikakauden tuotteeksi, huonon maun sydämen sykkeeksi.

⁹ Kulka 1997, 26

¹⁰ mt. 31

¹¹ mt. 34

Sivuääniä kuuluu kuitenkin ja asiantuntijat kiistelevät eikö kitssiä olisi ollut jo aiempina vuosisatoina. Eihän huono maku ole keksitty vasta teollistumisen vuosisadalla, 1800-luvun sarjatuotannon ja (esteettisesti) huonolaatuisten sarjatuontoesineiden valmistuksen mahdollistuttua, vaikka ”hyvän maun”¹² mukaiset, ylemmän luokan uniikkituotteita jäljittelevät tuotteet tulivatkin alempien säätyjen (ja suuremman kuluttajaryhmän) ulottuville tuolloin. Ovathan taiteilijat pohtineet taiteen laatuun liittyviä seikkoja jo ennen 1800-lukua. Ovathan?

Vaikka näin olisi, kitsch-käsite on kuitenkin otettu käyttöön vasta 1800-luvun lopulla Münchenin taidekauppiaiden slangissa¹³. 1920-lukuun mennessä ”taiteellista sontaa” tarkoittanut käsite oli vakiintunut muualle Eurooppaan.

Ilmiölle tunnusomaista on sen esteettinen vajavuus. Kuitenkaan sitä ei nähdä epäonnistuneena taiteena. Se vetoaa katsojan tunteisiin ja miellyttää nostamalla myönteisiä asioita esiin mm. kissanpentu-, alaston viulunsoittaja rannalla - tai iloinen 50-luku- aiheillaan. Kitsch-esineen toteutustapa on kaavamainen, siinä ei ole käytetty luovuutta taide-esineen tavoin. Sen funktio on olla tehokas positiivisiin tunteisiin vetoamisessa. Tärkeintä siinä on siis mitä se esittää, eikä toteutus. Se on helppo valjastaa mainonnan tarkoituksiin ja tuottaa ja myydä tuhansina ja taas tuhansina kopioina kuluttajille.

Tämän ominaisuuden vuoksi sarjatuotannon kyydissä kitsch on valloittanut maailman äärestä toiseen, niin arvottomana rihkamana, kuin helppona myyntityyppinä poliittisille ideologioille (esim. Neuvosto-Venäjän virallinen taide) tai kulutustuotteiden myynnille. Sen materiaaleiksi käyvät muovi, posliini, kipsi, lasi; kaikki mikä taipuu helposti tuotettavaksi. Sen materiaaleissa ei ole otettu huomioon ekologisuutta. Kitsch on markkinoiden ehdoilla tehtyä.

Kitschin rajat pysyvät häilyvänä. Se on kulttuuri- ja aikasidonnaista. Toisen kulttuurin, yhteiskunnan ja maun kitsch ei avaudu sellaisena toisessa.

¹² Susann Vihma kertoo maku-käsitteen syntyneen 1800-luvulla. Silloin ainoastaan varakkailla ihmisillä oli mahdollista ostaa käsityöläisten uniikkituotteita. Kun teollistumisen myötä tuotteet muuttuivat sarjavalmisteisiksi kopioiksi, niiden laatu ja jälki huononi. Suuremmalle kuluttajaryhmälle myydyt huonolaatuiset tuotteet synnyttivät käsityksen ihmisten huonosta mausta. (Vihma 2008, 9)

¹³ Kulka 1997, 19

4. Esineet ja materiaalit

Kuva 6. Hedelmäasetelma: kipsi, palamaton ja hajoamaton, hajuton

Kuva 7. Samppanjapulloasetelma: muovi, polyuretaani, hajoamaton

Viereisellä sivulla:

Kuva 8.

Kuva 9. Kuva 10.

Kukat: värjättyä muovia, hajoamaton

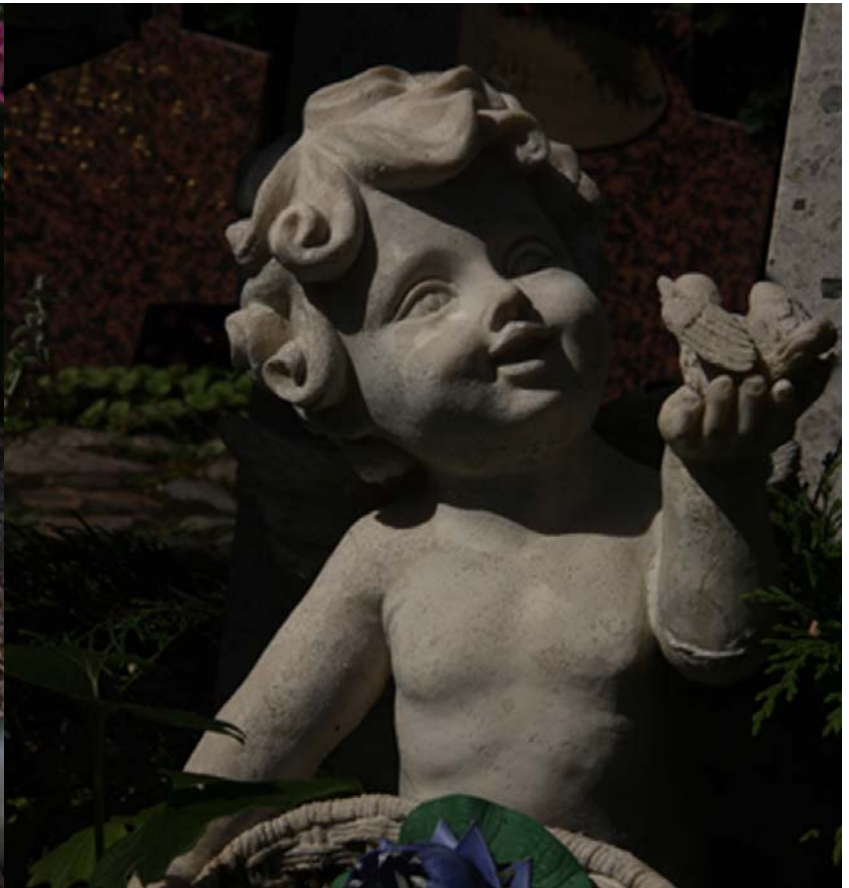

Kuva 11. Sika: posliini, maalattu ja lasitettu, palamaton ja hajoamaton

Kuva 12. Muna: styroksi, maalattu, lakattu, hajoamaton

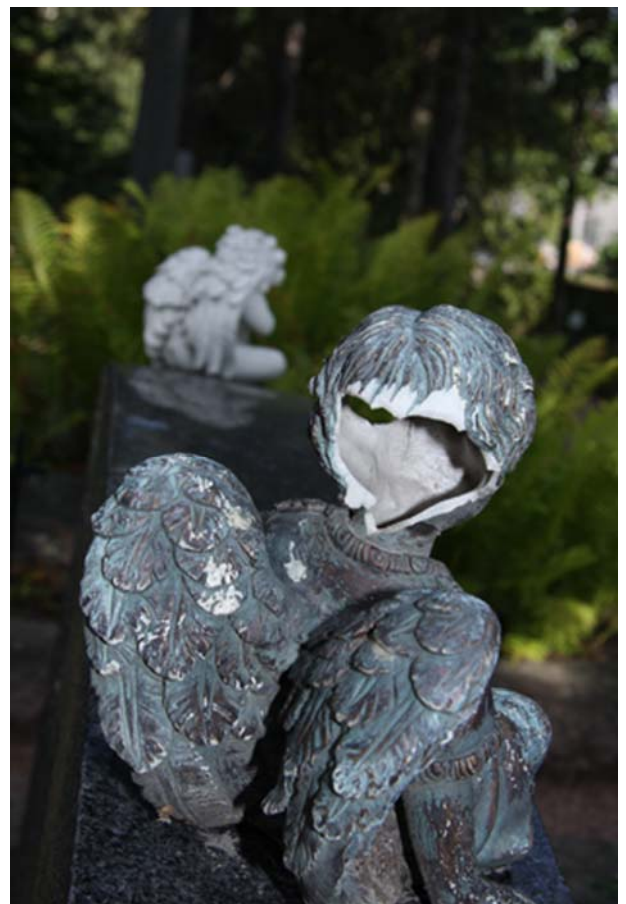
Kuva 13. Koira: posliini, maalattu ja lasitettu, palamaton ja hajoamaton

Kuva 14. Kuva 15.

Kuva 16.

*Enkelit: keramiikka, palamaton ja
hajoamaton*

4.1. Kitschesineen valitseminen hautausmaalle, eli kuinka katson kuvan läpi

Tarttuessaan esineeseen omainen on tehnyt valinnan, joka on ollut hänen mielestään sopiva vainajan muiston ylläpitämiseen ja muisteluun ja hänen poissaolonsa kohtaamiseen. Yhtä aikaa haudalla käymiseen liittyy oman elämän rajallisuuden pohdinta ja kuoleman liittäminen jollain tavalla järjellä käsitettäväksi osaksi omaa elämää. Tämän valinnan juuret ovat toisaalta erittäin henkilökohtaiset – vainajallahan on saattanut olla rakas Bernhardinkoira tai porsas, kenties hän on ollut yhtä lojaali kuin koira tai pitänyt vain posliiniesineistä – ja toisaalta kiinni siinä kuvakulttuurissa, jossa esineen tuoja elää. Valotan jo johdannossa mainitsemaani hyväntahtoista hörähtelyäni esineiden valintaan vaikuttaneita syitä ihmetellessäni *kuvan läpi katsomisen* -teorialla. Perustelen esineen merkityksen kuoleman kohtaamisen rituaaleissa liittyvän sen kitsch-ominaisuuteen; kitsch-esine aiheuttaa voimakkaan tunnelatauksen omaisessa. Katsotaanpa kuinka vakavasta ja henkilökohtaisesta asiasta on kyse.

Matei Calinescu menee Kulkan mukaan jopa niin pitkälle, että määrittelee kitschin ”valheen erityiseksi esteettiseksi muodoksi”. Ovatko esineet todella nähtävinä valheen esteettisinä muotoina? Nähdäkseni hautausmaan kitsch-esineet eivät itsessään luo ”esteettisiä ominaisuuksia”¹⁴, kuten kauneutta tai kokemuksia, mutta ne johdattavat tuojansa aistisen äärelle, rituaaliin, jossa samanaikaisesti peitetään kuolema, ikään kuin kehoomme ja valtioruumiiseemme kuulumattomana ja paljastetaan, ettei kuitenkaan ole olemassa muuta suhdetta maailmaan kuin oman kehon kautta ja aistien koettavana.

Kulkan mukaan kitsch harhauttaa katsojaa, joka uskoo mieltävänsä kuvaan sen esteettisten ominaisuuksien vuoksi. Todellisuudessa katsoja kiinnittää niiden sijaan huomionsa siihen mitä kuva hänelle merkitsee. Kuvan aiheuttamat assosiaatiot ja tunteet nousevat merkityksellisiksi kitschissä, kuvan toteutuksen sijaan. ”Tyypillinen kitschin kuluttaja katsoo kuvaannollisesti kuvan läpi sitä, mitä kuva esittää (ja tietysti mielessä korvaa hänelle).”¹⁵ Rituaalin kannalta merkityksellisintä esineessä on sen aiheuttama positiivinen tai sentimentaalinen tunnelataus. Esine voi olla

¹⁴ Kulka 1997, 65–66

¹⁵ mt. 65–66

lohduttava tai hellyttävä, tärkeintä on kuitenkin sen kyky saada aikaan voimakas tunne, joka mahdollistaa rituaaliin kuuluvan itkemisen ja hautapetin hoivaamisen. Tämä on kehon konkreettinen tapahtuma, tekeminen, jossa omainen on aisteillaan kiinni maailmassa, tuntee ja aistii kehollaan, tekee rituaalin.

Aiemmin puhuin kitsch-esineen johdattavan omaisen aistisen äärelle rituaalissa. Kun tarkastelee rituaalia Douglasin näkökulmasta, huomaa sen merkityksen kuoleman kehystäjänä, jotta ajatus kuoleman hajottavasta vaikutuksesta muotoutuisi käsitettäväksi ja hyväksyttäväksi kokemukseksi, kategorisoiduksi elementiksi. Yhteisö tai yhteiskunta rakentuu erilaisista kategorioista, kaavoista, jotka pyrkivät eristämään niiden järjestystä uhkaavan kuoleman. Rituaalin tavoitteena on ylläpitää järjestystä yhteisössä, tehdä yhteisöstä eheä.¹⁶ Pääsemme tässä lähelle aiemmin mainittua Varton määritelmää kauneuden käsitettä estetiikassa (ks. luku 1.).

Kuoleman kohtaamisen rituaalissa omainen tekee hetkeksi näkyväksi maailman kauneuden ja eheyden, jossa kuolema on erottamaton osa eheää maailmaa, vaikka se pyrittäisiinkin eristämään yhteiskunnassa aistien ulottumattomiin.

Onko esineen merkitys rituaalissa ainoastaan aiheuttaa suuri tunnelataus omaisessa, olla kuva jonka läpi katsotaan unohtaen sen muut ominaisuudet? Tarkastelkaamme kehoa jälleen yhteiskunnan symbolina, jonka kautta omainen käsittelee kuolemaa. Esineen merkitys selkenee kun otamme huomioon kuinka kuolemaan suhtaudutaan yhteiskunnassamme, eristäen ja ulostaen siihen kuulumattoman tai sitä uhkaavan osan aistiemme ulottumattomiin. Rituaalissa omainen erittää tunnelatauksen voimasta ja hautatapojen uuvuttamana kyynelienä ja/tai hikenä sen ulos, mitä valtioruumis erittää yhteisöstämme.

Hautausmaan estetiikka tapahtuu kuoleman sisältämän kaaoksen ja elävän edustaman järjestyksen välillä. Esineistä löytyykin tämän oivalluksen valossa myös toinen ulottuvuus rituaalin täydentäjänä. Se on myös visuaalinen ja materiaallinen este kuoleman aiheuttaman epäjärjestyksen edessä. Sekä Kulkan näkemykset kitschistä, että Douglasin rituaalista tukevat ajatustani hautausmaaesineistä kitsch-esineinä ja niiden merkityksestä kuoleman kohtaamisen rituaalissa, kuitenkin niissä on

¹⁶ Douglas 1966, 120

keskenään tiettyjä ristiriitoja. Seuraavaksi käsittelen kitsch-esinettä osana rituaalia ja sen merkityksiä osana yhteisöä.

Kuva 17.

4.2. Ritualistiset merkitykset, kitsch ja kuoleman kohtaaminen

Nyt kun ynnään kaiken edellä mainitun yhteen, pyörittelen mielessäni vastapareja: mätänevää ja hajoamatonta, tuhkaksi muuttuvaa ja palamatonta, haisevaa ja hajutonta.

Hautausmaa paikkana on sijoitettu itse elämää pursuavan kaupungin ulkopuolelle, asutuksen ulottumattomiin,¹⁷ kuten myös kaatopaikat. Toisin sanoin se ja siihen liittyvät epämiellyttävät mätänemisen hajut, roudan maanpinnalle työntämät luunkappaleet ja elämän rajallisuuden ajatukset ovat sen myötä poistettu aistien ulottumattomiin. Hautausmaan estetiikka syntyy kuitenkin reaktiona hautausmaan

¹⁷ Seppovaara 2002, 10

sisällölle. Mätäneminen, hajoaminen, lahoaminen, kuoleman elementit ovat läsnä hautausmaalla, vaikka ne pyritään kirjaimellisesti lakaisemaan näkymättömiin ja haistamattomiin. Mullan altakin niiden olemassaolo ja tieto oman elämän suunnasta kohti kuolemaa tiedostetaan ja siihen vastataan rituaalilla, johon valitut esineet ovat valmistettu kestävästä, lahoamista ja mätänemistä uhmaavista materiaaleista, muovista, kipsistä tai keramiikasta.

Miksi hautausmaalla kuitenkin käydään, joinain aikoina suorastaan parveillaan? Rituaalien toistaminen ylläpitää yhteisön pysyvyyttä. Vaikka kuoleman kohtaamisen rituaaleissa ja hautausmaalla käydään yhteisön pysyvyyttä uhkaavan epäjärjestyksen ja kaaoksen reunalla, ne kuitenkin vahvistavat yhteisössä säilynyttä tapaa käsitellä uhkaa ja ylläpitää kaavoja joiden mukaan yhteisö toimii. Kuoleman kohtaamisen rituaaleissa näkyikin pienessä mittakaavassa ristiriita yhteiskunnan suhtautumisessa kuolemaan.

Rituaalin merkitys on kaksinainen. Toisaalta siinä näkyy kuoleman eristäminen; toive ja visuaalinen ele kuoleman voittamisesta, asettamalla hajoamaton ja mätänemätön esine haudalle. Toisaalta siinä paljastetaan kuoleman aiheuttama epäjärjestys erottamattomana osana elämää ja yhteiskuntaa. Douglas puhuikin epäjärjestyksestä yhteisön korvaamattomana osana. Syy siihen ettemme hylkää epäjärjestyksiä kokonaan, vaikka pyrimmekin järjestykseen, on sen rajattomissa mahdollisuuksissa uusien kaavojen luomiseen. Sen vaarana on tuhota yhteisö ja voimana säilyttää se elinvoimaisena¹⁸.

Kulkan mukaan kirjailija Milan Kundera esittää eurooppalaisten uskojen, sekä poliittisten, että uskontojen takana olevan ensimmäisen Mooseksen kirjan ensimmäisen luvun. Siitä ”...seuraa, että maailma on luotu oikein, että oleminen on hyvä ja että niin ollen on oikein lisääntyä.” ”Kategorinen myöntyminen olemiseen” on uskoa edellä mainittuun. Se mahdollistaa yhteiskuntaan kuulumattomien aineiden eristämisen maailmaan kuulumattomana. Kunderan sanoin:

”... kategorisen olemiseen myöntymisen esteettinen ihanne on maailma, jossa paska kiistetään ja kaikki käyttäytyvät niin kuin sitä ei olisi olemassakaan. Tämä esteettinen ihanne on nimeltään kitsch. . . Kitsch on paskan absoluuttista kiistämistä;

¹⁸ Douglas 1966, 156

sananmukaisesti ja kuvaannollisesti; kitsch sulkee näköpiiristään kaiken sen, mitä ei voi ihmisen olemassaolon kannalta olennaisesti hyväksyä.”¹⁹

Hautausmaakontekstissa ja kuoleman kohtaamisen rituaalissa niin posliinisika kuin styroksimunakin asettuvat ylväästi kannattelemaan yhteisöä ja yhteiskuntaa, jonka elämisen kaavana, ihanteena ja perususkona voi nähdä ”kategorisen myöntymisen olemiseen”. Ne ovat pieniä kitsch-vierailijoita kuoleman, lahoamisen ja paskan valtakunnassa. Vai ovatko?

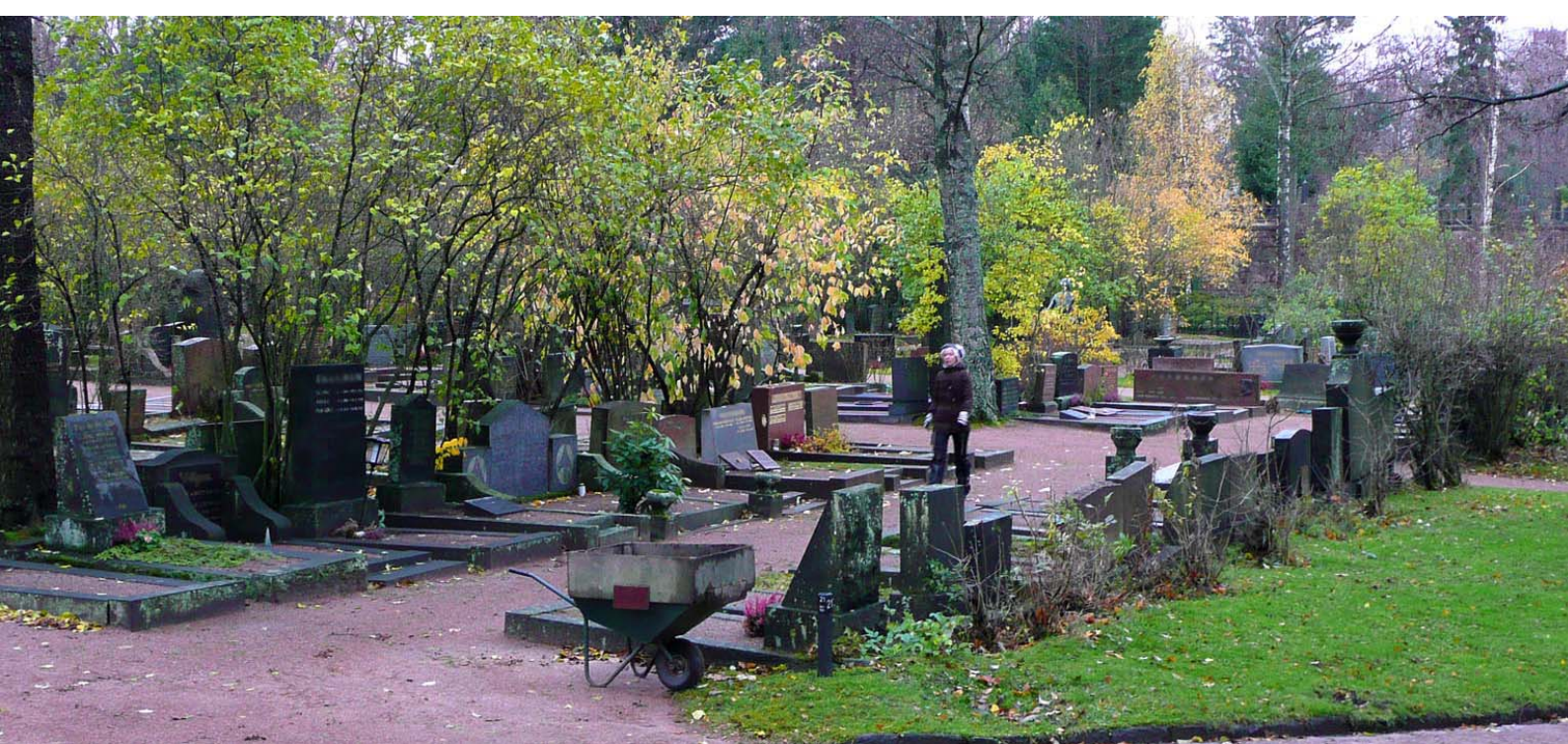
Ensisilmäyksellä esineet todella näyttäytyvät korkeintaan ruusuntuoksuisena vastalauseena kuoleman haisevalle olemukselle, todellisina kitsch-esineinä, joiden läpi voi katsoa (ks. luku 2.). Kuitenkin tarkasteltuna rituaalikontekstissa, täytyy todeta kitsch-esineiden muuttuneen joksikin toiseksi. Kitsch-esine osana rituaalia saa uusia merkityksiä, jotka eivät mahdu kitschin määritelmiin. Vaikka esineen valintaan vaikuttavat sen kitsch-ominaisuudet – se herättää tuojassaan voimakkaita tunteita, eikä sen tekotapaan kiinnitetä huomiota – rituaalin osana sen merkitys muuttuu. Kitsch-esine haudalle laskettuna paljastaa ”kategorisen olemiseen myöntymisen” maailman esteettisenä edustajana, kuinka ristiriidassa se on sen maailman kanssa, jonka rituaali hetkeksi avaa näkyväksi. Maailman, jossa kuolema on osa kokonaisuutta.

Myös esineen materiaalin merkitys muuttuu rituaalin osana. Kitsch-esineille tyypilliset materiaalit saavat uuden merkityksen hautausmaaympäristössä. Helposti koneelliseen sarjatuotantoon sopivat materiaalit; maatumaton muovi, palamaton kipsi ja hajoamaton keramiikka, muuttuvat uudessa ympäristössään ja rituaalin osana visuaaliseksi esteeksi kuoleman hajottavalle voimalle.

Rituaalin osana oleminen tai hautausmaakonteksti ei hankaloita esineiden tunnistettavuutta tai mitätöi niiden tekotapaa sarjavalmistena. Kuitenkin esineisiin liittyvät assosiaatiot rikastuvat kontekstin myötä. Kitschin määritelmä on liukuva. Kulkaa myötäillen, kitsch-esineen merkitys muuttuu kontekstin myötä, mutta silti se ei lakkaa olemasta kitschiä, jos sen aihe on tunnistettavissa ja se on yleisesti kauniina

¹⁹ Kulka 1997, 74-75

pidetty²⁰. Esineet eivät jää kitschille tyypilliseen tapaan julistamaan ikuista onnellista loppua, vaan kyseenalaistavat ”kategorisen olemiseen myöntymisen” maailman, josta ovat lähtöisin. Esineiden kitsch-ominaisuudet eivät vain korostu rituaalissa ja hautausmaaympäristössä, vaan niistä tulee jotain enemmän.²¹ Onko tämä kenties transformaatio kitsch-esineestä rituaaliesineeksi tai kitsch-rituaaliesineeksi? Ehkä kullalta kimaltavat joutsenet ja posliinikoirat ovatkin rituaaliesineitä jo kaupan hyllylle istutettuina?

Kuva 18.

²⁰ Kulka 1997, 35

²¹ mt. 1997, 34

Loppupäätelmät

Yllätyin tutkielman edetessä siitä, kuinka moniulotteiseksi ja moniaistiseksi toiminnaksi rituaali paljastui. Sen tehtävä yhtäältä yhteiskunnan rakenteiden paljastajana ja toisaalta niiden ylläpitäjänä hämmästytti.

Tutkimiseni on ympäristöjen havainnoimista ja ymmärryksen syventämistä, siitä mitä estetiikka pitää sisällään kulttuurissamme. Hautausmaaesineisiin sisältyy tietoa, joka kertoo monitasoisesti niitä koskevista tavoista ja käytännöistä. Näitä alueita tulee kartoittaa ja avata näkyväksi ja ymmärrettäväksi.

Koen tärkeäksi purkaa myös poissaoloa ja kuolemaa koskevaa esteettistä. Kuoleman ja kuoleamisen; poissaolon pohdinta koskettaa ihmistä iästä riippumatta. Uusien näkökulmien avaaminen sen kohtaamisen rituaaleihin, kulttuurin sisältämien tapojen ymmärtämiseen on yksi tie maailmasuhteen etsimiseen ja löytymiseen. Se mahdollistaa myös taiteen parissa työskentelyn ja taiteen merkityksen tajuamisen osana kulttuuria.

Kirjallisuusluettelo

- Douglas, Mary. 2000. Puhtaus ja vaara Ritualistisen rajanvedon analyysi. Suomentanut Blom, Virpi ja Hazard, Kaarina. Vastapaino Tampere.
- Kulka, Tomás. 1997. Taide ja kitsch. Suomentanut Balk, Eero. 1. painos. Like Ltd, Helsinki.
- Pyysiäinen, Ilkka. 2006. Jumalten keinu kiertoajelu uskontotieteessä. Tammer-paino Oy, Tampere.
- Seppovaara, Juhani. 2002. Elävä hiljaisuus Hietaniemen hautausmailla. 1. painos. Otavan Kirjapaino Oy Keuruu.
- Varto, Juha. 2001. Kauneuden taito. Juvenes Print-Tampereen Yliopistopaino Oy Tampere.
- Vihma, Susan. 2008. Ornamentti ja kuutio. Gummerus kirjapaino, Jyväskylä.

Kuvaluettelo

- Kauppila, Kaisa. Kuvat 2.- 4., sekä 17. ja 18., Hietaniemen hautausmaan Vanhapuoli. Kuva 1, Puutarhuri Hietaniemen hautausmaan Vanhalla puolella. Kuva 7, Samppanjapulloasetelma Hietaniemen hautausmaan Vanhalla puolella.
- Kinni, Sanna. Kuvat 5. ja 6. sekä 8.-16., Hietaniemen hautausmaan Vanhan puolen esineistöä.